

Hybridisodankäynnin käsitteestä

Termi ”hybridisodankäynti” nousi median kautta suuren yleisön tietoisuuteen Venäjän miehittäessä Ukrainalle kuuluvan Krimin niemimaan näennäisen helposti keväällä 2014. Sotataidon tutkijoille tai harrastajille termi ei ole uusi, eikä se kuvaava mullistavia muutoksia sodankäyntitapaan. Kaikista aiemmista operaatioista saaduista kokemuksista ja tehdyistä tutkimuksista huolimatta, länsimaat yllättyivät venäläisten toiminnasta. Länsi tai Ukraina eivät olleet varautuneet hybridisodankäyntiin.

Tässä Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen doktriiniosaston tutkimuskatsauksessa käsitellään hybridisodankäynnin konseptia yhdysvaltalaisessa näkökulmasta sekä luodaan katsaus venäläiseen sotataidolliseen kirjoitteluun, joka voidaan ymmärtää hybridisodankäyntiä kuvailevaksi, vaikka käsitettä ei ole Venäjällä käytetty laajalti virallisissa yhteyksissä.

Hybridisodankäynnin konsepti Yhdysvalloissa

Hybridisodankäynnin konsepti on ollut tutkimuksen ja artikkelien aiheena Yhdysvalloissa jo useita vuosia. Irakin ja Afganistanin operaatioiden aikana vihollistoiminnasta tehtyjen havaintojen katsottiin edellyttävän erilaista asevoimien käyttötapaa.¹

Yhdysvalloissa viranomaisten toimintaa valvova Government Accountability Office (GAO) tarkasteli vuonna 2010, onko Yhdysvaltain puolustusministeriö 1) määritellyt hybridisodankäynnin ja kuinka se poikkeaa muista sodankäynnin muodoista ja 2) missä määrin Yhdysvaltain puolustusministeriö on tarkastellut hybridisodankäynnin merkitystä strategisissa asiakirjoissaan.²

Tarkastuksessa todettiin, ettei hybridisodankäyntiä oltu määritelty virallisesti, mutta se esiintyi joissakin Yhdysvaltain puolustusministeriön ja alaisten laitosten suunnitteluasiakirjoissa.³ Tarkastusviraston mukaan valtaosa kuulluista eri aselajien ja puolustushaarojen asiantuntijoista oli samaa mieltä siitä, että **hybridisodankäynti sisältää kaikki sodankäynnin osa-alueet**, joten tarkka määrittely saattaisi jättää pois jonkin vielä tuntemattoman elementin.⁴

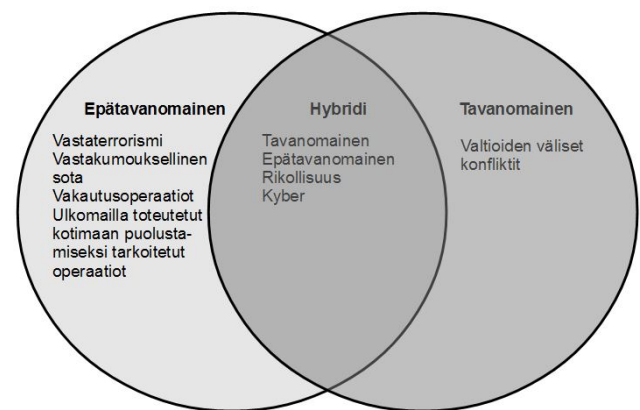
Edelleen tarkastuksessa todettiin, ettei Yhdysvaltain puolustusministeriö ollut määritellyt käsitettä, eikä sillä ollut aikomusta niin tehdä, koska ministeriön mukaan **kyseessä ei ollut sodankäynnin uusi muoto**. Tarkastuksessa kuullut olivat ilmaisseet, että termi ”hybridi” kuvaa uuden sodankäynnin muodon asemesta parhaiten konfliktien monimuotoisuutta, mikä edellyttää muuntautumiskykyistä ja joustavaa vastatoimintaa.⁵

GAO:n analysoi Yhdysvaltain puolustusministeriön ja aselajien dokumentit sekä akateemiset tutkimukset ja tuli siihen tulokseen, että hybridisodankäynti on epätavanomaisen⁶ ja tavanomaisen⁷ sodankäynnin keinojen sekoitus konfliktin kaikilla tasoilla.

Epävirallisia määritelmiä tutkiessaan, GAO löysi mm. seuraavat esimerkit:⁸

- *Hybridisodankäynti* – Valtiollinen tai ei-valtiosidonnainen toiminta, jossa käytetään useita sodankäynnin muotoja: Tavanomaisista asevoimista, epätavanomaisista taktiikoista ja rikollisista toimintatavoista.
- *Hybridiuhka* – Vastustaja, joka käyttää samanaikaisesti ja adaptiivisesti yhdistelmää 1) poliittisia, sotilaallisia, taloudellisia, sosiaalisia ja informatiivisia keinoja ja 2) tavanomaisia, epätavanomaisia, terrorismia sekä disruptiivisia tai rikollisia menetelmiä. Kyseessä voi olla valtiollisten ja ei-valtiosidonnisten toimijoiden yhdistelmä.

Kuvassa 1 on GAO:n kuvaus mahdollisesta lähestymistavasta hybridisodankäyntiin⁹:

Kuva 1. Hybridisodankäynnin konsepti GAO:n mukaan.

Ukrainan tapauksessa Venäjän informaatio- ja sota-asiain ministeriön virallisen näkökulman mukaan, Venäjä rakensi vaihtoehtoisia narratiiveja ja todellisuuksia kybermaailmassa. Toiminta tehoi erityisesti venäläiseen yleisöön, jolla ei ole vaihtoehtoisia informaatiokanavia.¹⁰

Entinen Yhdysvaltain Natolähettiläs Kurt Volker tarkasteli Nato Review Magazinen haastattelussa Venäjän hybridisodankäyntiä Ukrainassa ja länsivaltojen mahdollisuuksia vastata niihin. Hän totesi Venäjän menestyneen informaatio- ja sota-asiain ministeriön hyvin. Venäjä tulee käyttämään erikoisjoukkoja, tiedustelukykyään, taloudellista painostusta, energialla painostamista, kyberhyökkäyksiä ja tavanomaisilla aseilla uhkaamista tavoitteidensa saavuttamiseksi. Volkerin mukaan noihin toimiin tarvitaan nykyistä voimakkaampi vastaus.¹¹

Lyhyesti määriteltynä hybridisodankäynnin voidaan katsoa olevan informaatio- ja sota-asiain ministeriön ja pääasiassa epätavanomaisen

¹ Mattis 2005; Huovinen 2011.

² GAO 2010.

³ Sama, 2.

⁴ Sama, 11.

⁵ Sama, 15.

⁶ Epätavanomaisella tarkoitetaan valtiollisten ja ei-valtiosidonnisten toimijoiden väkivaltaista kamppailua laillisen aseman ja vaikutusvallan hankkimiseksi väestön keskuudessa. Epätavanomainen sodankäynti suosii epäsuoria ja epäsymmetrisiä keinoja, vaikka siinä voidaan käyttää tavanomaisia asevoimia ja muita kykyjä vastustajan voiman, vaikutusvallan ja tahdon murentamiseen.

⁷ Tavanomaisella tarkoitetaan valtioiden välistä sodankäyntiä, jossa käytetään asevoimia suoraan vastustajan asevoimia vastaan tavoitteena vastustajan sodankäyntikykyyn tuhoaminen, alueiden valtaaminen tai takaisinvaltaaminen, jolloin vastustajan hallinto tai harjoitettu politiikka muuttuu.

⁸ GAO 2010, 18.

⁹ Sama, 16. – On huomattava, ettei GAO:n kuvassa vielä tuolloin korostunut informaatioympäristö, vaikka teksteissä se on mainittu.

¹⁰ Šešelgyté 2014.

¹¹ Nato 2014. – ”What creates de-escalation is a strong response that causes Russia to think twice about going any further, stabilises a tense situation and then allows it to de-escalate.”

sodankäynnin menetelmien yhdistelmä strategisten tavoitteiden saavuttamiseksi.¹² Raja sodan ja rauhan välillä hämärtyy.

Hybridisodankäynti venäläisessä ajattelussa.

Venäläisissä virallisissa kannanotoissa ja puolustusministeriön julkaisemissa sotilaslehdissä ei toistaiseksi ole käsitelty laajalti hybridisodankäynnin (гибридная война) käsitettä. Wikipedian venäjänkielinen hybridisodankäyntiä käsittelevä artikkeli on julkaistu vasta keväällä 2014¹³. Venäläinen käsitys sodasta perustuu edelleen marxilais-leniniläiseen tulkintaan von Clausewitzin klassisesta määritelmästä, jossa sotaa pidetään politiikan jatkamisena toisin, nimenomaisesti väkivaltaisilla keinoilla¹⁴. Tästä periaatteesta on luovuttu vain hetkeksi Gorbatsovin perestroikan aikakaudella¹⁵.

Nykyisten venäläisten sanakirjojen ja ohjesääntöjen määritelmät sodasta ovat säilyttäneet Leninin muotoilut lähes sanasta sanaan. Määritelmien mukaan sota on yhteiskunnallinen ja poliittinen ilmiö, joka liittyy valtioiden ja kansojen välisten suhteiden radikaaleihin muutoksiin. Sota merkitsee siirtymistä ei-sotilaallisten ja väkivallattomien keinojen käytöstä aseiden ja väkivaltaisten keinojen käyttöön poliittisten ja taloudellisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Sanakirjamääritelmien mukaan aseellinen voima on sodankäynnin pääasiallinen väline.¹⁶ Venäjän presidentinhallinnon akatemian vuonna 2009 julkaistussa oppikirjassa *Venäjän federaation sotilaspolitiikka globalisaation olosuhteissa* todetaan keskinäisriippuvuuden lisääntymisen johtaneen siihen, että aseellinen voima, jota on perinteisesti pidetty valtion suvereniteetin pääasiallisena takaajana, on enää vain yksi kriisinhallinnan keino¹⁷.

Venäjän yleisesikunnan päällikön armeijankenraali Valeri Gerasimovin on väitetty kuvanneen jo talvella 2013 venäläistä hybridisodankäyntiä ja jopa ennakoineen Venäjän toimintatapoja Ukrainassa¹⁸. Jälkimmäistä väitettä voi pitää jossain määrin lioiteltavana. Gerasimovin tammikuussa 2013 Venäjän sotatiedekaktemiassa pitämään puheeseen perustuvan artikkelin pääsisältönä on yleinen sodankäyntitavoissa tapahtunut muutos, joka edellyttää Venäjältä varautumista. Puheen sodankäyntitapojen muutosta kuvaavia ydinkohtia ovat mm.:

1. ”Sodan säännöt” ovat muuttuneet oleellisella tavalla, ei-sotilaallisten keinojen käyttö poliittisten ja strategisten tavoitteiden saavuttamisessa on lisääntynyt tavalla, joka eräissä tapauksissa on tehokkuudeltaan ylittänyt aseiden voiman.
2. Kamppailussa käytettyjä ovat poliittiset, taloudelliset, informaatio, humanitaariset ja muut ei-sotilaalliset keinot, joita käytetään hyödyntämällä väestön protestipotentiaalia.
3. Tavoitteet saavutetaan käyttämällä luonteeltaan salaisia sotilasoperaatioita, mm. informaatiokamppailua ja erikoisoperaatioita.
4. Näkyvää sotilaallista voimaa käytetään rauhanturvaamis- ja kriisinhallintaoperaatioiden muodossa.
5. Perinteisten toimintatapojen ohella käytetään epätavanomaisia keinoja.

¹² Brown 2011, 20.

¹³ Пинчук, ks. myös Wikipedia-ru. – Artikkelit on lisätty Wikipediaan 26.4.2014.

¹⁴ von Clausewitz 1998, 27–28.

¹⁵ Jalonen 1990, 72–73, 76–81, 87.

¹⁶ SVE, osa 2, 305, ks. myös Позин 2004,

¹⁷ Лутвинов 2009, 23.

¹⁸ Goble 2014, ks. myös Tikka 2014.

6. Sotilaallisissa operaatioissa korostuvat: puolustushaarojenvälisten voimaryhmien muodostaminen, toiminta yhtenäisessä tiedustelu- ja informaatiotilassa, uusien johtamis- ja tukivälineiden mahdollisuuksien käyttö.

7. Sotilaalliset toimet kehittyvät nopeammiksi ja dynaamisemmiksi, aktiivisimmiksi ja tuloksellisimmiksi.

8. Operatiivisia ja taktisia taukoja aktiivisen toiminnan välissä ei enää ole.

9. Johtamisvälineet lähentävät sodanjohtoa ja joukkoja.

10. Suurten strategisten ja operatiivisten joukkojen kohtaaminen rintamataistelussa on jäänyt historiaan.

11. Operaation ja taistelun tavoitteiden saavuttamisen tärkeimmäksi keinoksi muodostuu kaukovaikuttaminen ilman taistelukosketusta.

12. Vastustajan kohteita tuhotaan koko vastustajan alueen syvyydessä.

13. Erot strategisen, operatiivisen ja taktisen tason välillä, samoin kuin hyökkäyksen ja puolustuksen välillä hämärtyy.

14. Täsmäaseita käytetään laajalti.

15. Uusiin fyysisiin periaatteisiin ja autonomiaan perustuvaa aseistusta otetaan aktiivisesti sotilaskäyttöön.

Gerasimovin mukaan asymmetriset toimet ovat laajalti käytössä. Niillä tasoitetaan vastustajan ylivoimaa aseellisessa taistelussa. Keinoja ovat erikoisoperaatiot, sisäisen opposition käyttö pysyvästi vastustajan koko alueella toimivana rintamana ja informaatiovaikuttaminen.¹⁹ Gerasimovin puhetta uutisoineen artikkelin kuvitus ilmentää venäläistä käsitystä ei-sotilaallisten toimien merkityksen kasvusta (kuva 1) ja sodankäyntikeinojen muutoksesta (kuva 2).

Venäjän vuoden 2010 sotilasdoktriinissa ja erityisesti sen vuoden 2014 lopussa päivityksessä sodankäynnin muotojen laajentuminen ja vaikutuksen kohdistaminen vastustajan koko alueen syvyyteen on mainittu kohdan *nykyaikaisten sotilaallisen konfliktien erityispiirteet* alussa.²⁰

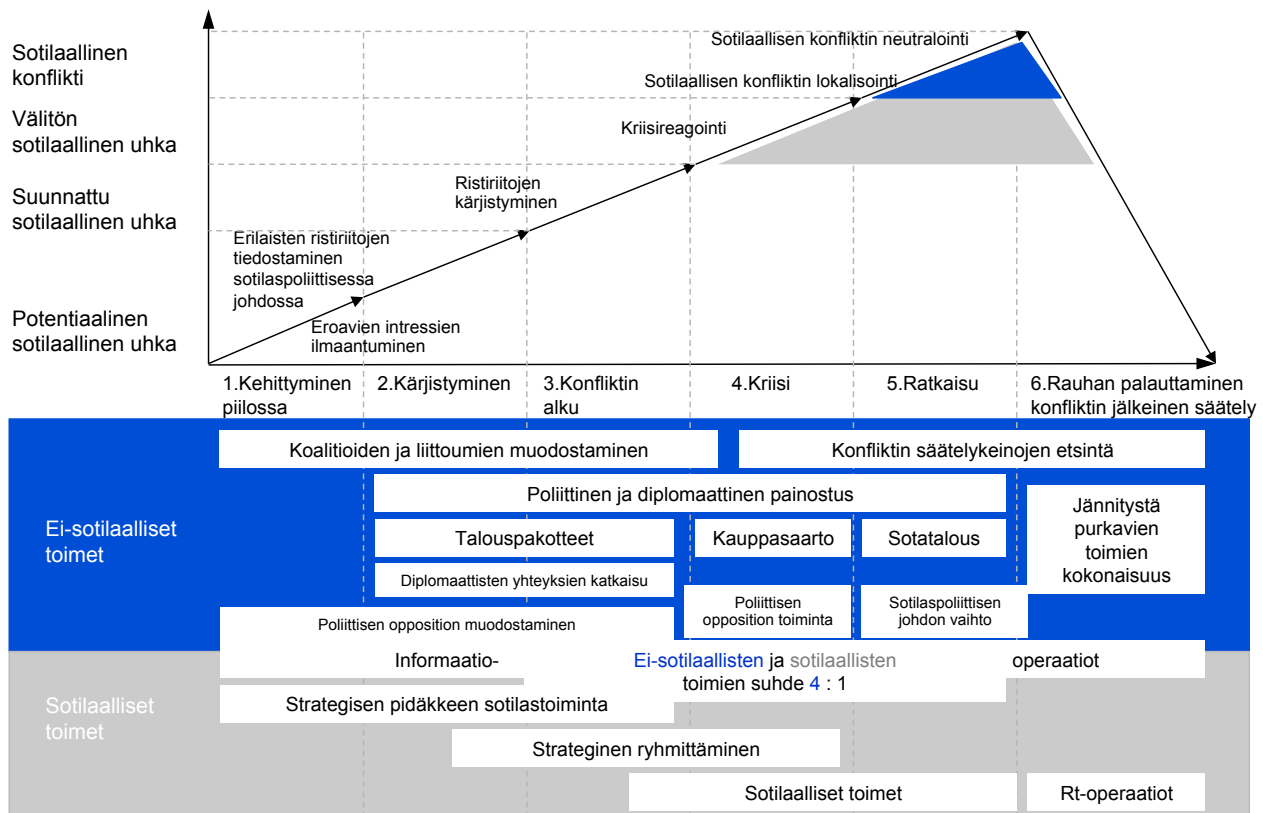
Venäjän presidentinhallinnon akatemian oppikirjan mukaan yleismaailmallisesti asevoimien käytöllä varmistettavia intressejä ovat resurssit sisältävät alueet, liikenteen reitit ja solmukohdat. Suoraviivaisen valtaamisen ja voimankäytön sijaan on suositeltavaa käyttää epäsuoraa toimintatapaa ja pyrkiä taivuttamaan vastustaja yhteistyöhön joko painostamalla tai itseohjautuvasti. Aseellisten keinojen valinnassa strategiana on välttää tappioita ja ottaa huomioon taistelevien osapuolien keskinäisriippuvuus ja infrastruktuurin alttius tuhoille. Menestys edellyttää nopeaa toimintaa ja täsmävaikutusta. Aseistuksen, kaluston, joukkojen käytettävyyden ja osaamisen on tuettava tätä, siksi massa-armeijoista siirrytään ammattiarmeijoihin.²¹

Venäjän asevoimien harjoitteluun ja valmistautumiseen sodankäyntitavoissa tapahtunut muutos ei ole vielä vaikuttanut, aina-kaan ulospäin havaittavalla tavalla. Painopisteenä on edelleen perinteinen sotilaallinen voimannäyttö ja valmistautuminen sen käyttämiseen puolustushaarojen yhteisoperaatioissa.

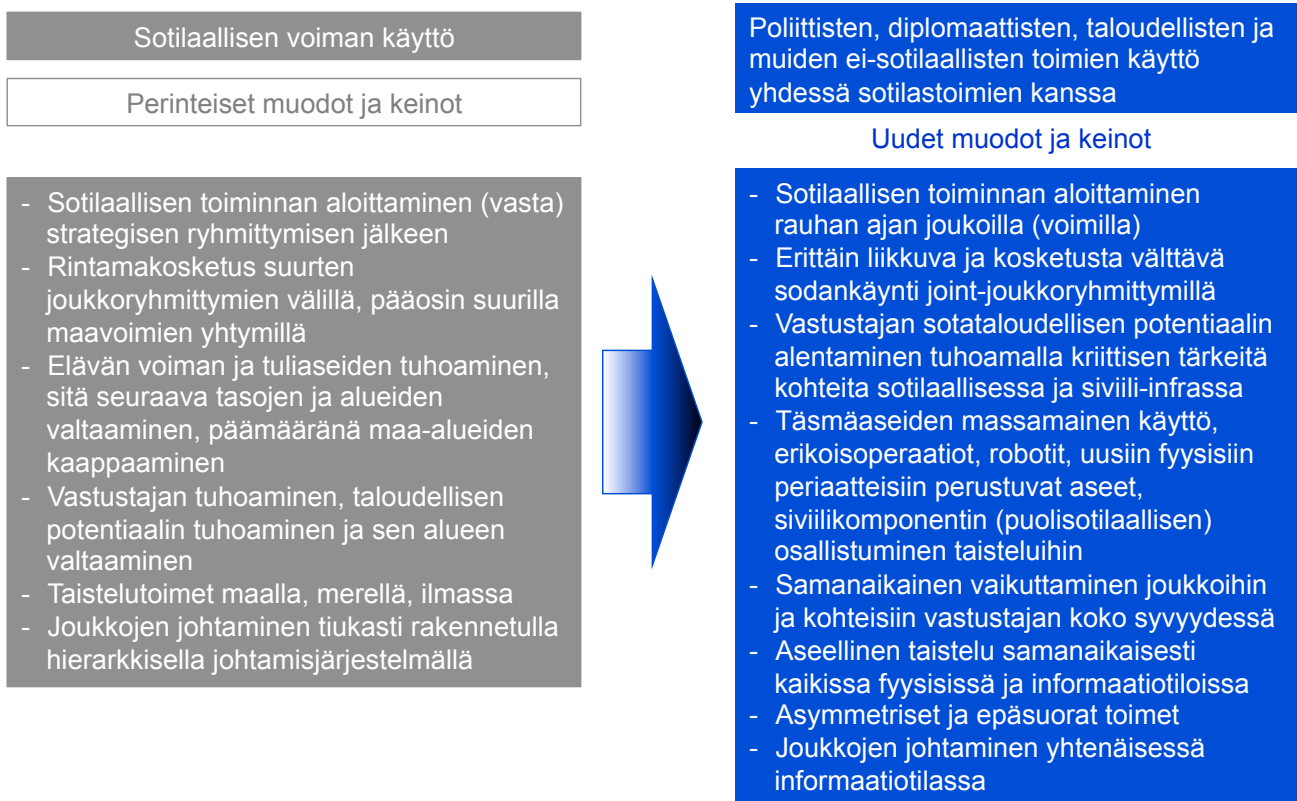
¹⁹ Герасимов 2013.

²⁰ Sotilasdoktriini 2014, 15 § a, b, ks. myös Sotilasdoktriini 2010, 12 § a, b. – ”Asevoimien ja poliittisten, taloudellisten, informaatio- ja muiden ei-sotilaallisten toimien yhteensovitettu käyttö yhdessä väestön protestimielialan hyödyntämisen ja erikoisjoukkojen käytön kanssa.” ja ”Vaikuttaminen vastustajaan koko sen alueen syvyydessä samanaikaisesti globaalissa informaatiotilassa, ilmatilassa ja avaruudessa sekä maalla ja merellä”.

²¹ Лутвинов 2009, 24–25.

Kuva 2. Ei-sotilaalliset menetelmät kansainvälisten konfliktien eskaloitumisessa. Lähde: Gerasimov 2013.

Kuva 3. Aseellisen taistelun luonteen muuttuminen. Lähde: Gerasimov 2013.

Gerasimovin puheen ja venäläisten sotataidon kehittymistä käsittelevien artikkelien taustalla on Venäjällä 2000-luvun alusta jatkunut pitkäjänteiden sotatieteellinen tutkimus, jonka keskeisenä kohteena ovat olleet Yhdysvaltain ja Naton kylmän sodan päättymisen jälkeen toteuttamat sotilasoperaatiot. Sodankäynnin muutostrendi nähdään venäläisessä kontekstissa yleismaailmallisena ilmiönä, eikä niinkään omien tulevien toimien toimenpide-luettelona. Valtaosa Gerasimovin esittämästä uuden sodankäyntitavan edellyttämästä sotilaallisesta suorituskyvystä on vasta tuossa Venäjän asevoimien käyttöön.

Hybridisodankäynti Krimillä

Venäjällä Krimin valtausoperaatiota ja omia sotilastoimia Itä-Ukrainassa ei toistaiseksi ole käsitelty puolustusministeriön julkaisemissa sotilaslehdissä. Lehtien jäykän toimituspolitiikan, jossa vuoden aikana julkaistavien artikkelien suuntalinjoista päätetään hyvissä ajoin etukäteen, pidättyväisyyden syynä on luonnollisesti se, että virallisen linjan mukaan näistä toimia ei edes myönnetä. Reserviin siirtyneet upseerit ovat julkaisseet muutamia Krimin operaatiota koskevia arvioita.

Eversti (evp.) Viktor Murahovski yhtyy artikkelissaan *Krimin operaatio – silminnähtävä osoitus Venäjän asevoimien uudesta laadullisesta tasosta* presidentti Vladimir Putinin arvioon siitä, että Krimin tapahtumat todistavat asevoimien laadullisesti uusia mahdollisuuksia sekä henkilöstön korkeaa moraalista tasoa.²²

Murahovskin mukaan Venäjän poliittinen johto teki päätöksen Krimin operaation käynnistämisestä syntyneessä tilanteessa. Operaatio suunniteltiin ja toteutettiin reaaliajassa. Siihen suunnattujen joukkojen ja välineiden taistelujärjestystä ei muodostettu samalla tavoin kuin tavanomaisessa sodankäynnissä. Ryhmittymät perustettiin tilaan ja aikaan verrattuna hajautetusti, eikä niiden johtamiseen käytetty kentälle ryhmitettyjä johtoportaita. Operaation etuosastona toimivat erikoisjoukkoprikaatin erilliset osastot, maahanlasku- ja merijalkaväkijoukkojen tiedusteluosast, ilmakuljetusjoukot ja merivoimat. Ne ottivat haltuunsa avainkohteet, tiedustelivat ja turvasivat päävoimien tulon alueelle. Operaatiota tuettiin elektronisella sodankäynnillä sekä operatiivisella että taktisella harhauttamisella.²³

Analysoidessaan tilannetta ja samaansa tehtävää venäläiset sotilasiantuntijat eivät arvioineet ainoastaan Ukrainan asevoimien mahdollisuuksia vaan myös sitä mahdollisuutta, että Krimille tunkeutuisi Ukrainan *Oikean sektorin* aseistettuja muodostelmia. Ukrainalaisten sotilaiden ja valtiollisten symbolien kunnioittavasta kohtelusta annettiin operaation osallistuneille venäläissotilaille tiukat vaatimukset. Murahovskin mukaan ukrainalaiset sotilaat arvioivat tilanteen oikein ja pidättyivät aseiden käytöstä.²⁴ Ukrainalaisten alistuminen venäläisten ”kohteliaisiin” toimiin Krimin valtauksen aikana vastaa Lutovinovin suosittamaa toimintatapaa, jossa vastustajalta riistetään tahto vastarintaan joko pakottamalla tai suostuttelemalla itseohjautuvaan yhteistyöhön tai vastarinnasta luopumiseen.

Operaatioon liitetyt tilannetta vastaavat toimenpiteet informaatio- ja kyberoluttuvuudessa sekä politiikan ja lainsäädännön alueella tukivat Krimin operaatiota ja vastasivat Venäjän ja Krimin väes-

tön enemmistön tahtoa. Käytännössä venäläiset sovelsivat länsimaissa kehitettyä *Full Spectrum Operations* -konseptia.²⁵

Murahovski arvioi, että Venäjän toimien seurauksena johtavien länsimaiden joukkotiedotusvälineiden ja valtiollisten toimijoiden yhtenäinen informaatorintama murtui ja länsimaisiin yhteiskuntiin muodostui räikeä kognitiivinen dissonanssi todellisten tapahtumien ja valtiollisten edustajien käsitysten välille.²⁶

Pohdintaa

Tehokkaimmin hybridisodankäynnin laaja-alaista keinovalikoimaa kykenee hyödyntämään valtio, jossa strateginen päätöksenteo on keskitetty yhden, mahdollisesti itsevaltaisen, johdon alaisuuteen, ja jolla ei ole itse asetettuja pidäkkeitä voimankäytölle.

Hybridisodankäynnin vaikutuksille alttiita ovat erityisesti romahaneet tai romahtamisvaarassa olevat valtiot, joissa väestö on jakautunut vastakkaisiin etnisiin, taloudellisiin tai uskonnollisiin perustein muodostuneisiin ryhmiin. Myös sellaisten valtioiden, joita rajoittavat julkilausutut tai julkilausumattomat pidäkkeet turvallisuuspoliittisessa päätöksenteossa, on tunnistettava päämäärätietoisena ja häikäilemättömän toimijan mahdollisuus vaikutuskeinojen joustavaan valintaan. Mikäli valtion turvallisuuden kannalta tärkeiden ja kriittisten toimijoiden tilannekuva ja -ymmärrys ei ole yhtenevä, pystyy hyökkääjä nopealla vaikutuskeinojen vaihtelulla ja harhauttamisella lamauttamaan päätöksenteon. Itse asetetut pidäkkeet turvallisuuspoliittisten päätösten teossa avaavat hyökkääjälle mahdollisuuden sotilaallisten, poliittisten tai taloudellisten tavoitteiden saavuttamiseen ilman voimankäyttöä.

Hybridisodankäynnin keinovalikoimaan kuuluvien uhkien torjunnassa tarvitaan valtiosuunnan, viranomaisten ja elinkeinoelämän ymmärrystä päätöksentekokyvyn ja yhteiskunnan kokonais-turvallisuudelle tärkeiden toimintojen suojaamisessa. Parhaiten tämä saavutetaan yhtenäisellä tilannekuvalla, toimintastrategioiden ja -tapojen kehittämisellä ja harjoittelulla.

Hybridisodankäynnin käsite ei rajaa ulkopuolelleen mitään aikaisempaa sotilaallisten, poliittisten tai taloudellisten tavoitteiden saavuttamiseen käytettyä vaikutustapaa. Keinovalikoiman laajentuminen ei tee sotilaallista voimankäyttöä vanhentuneeksi uhkamalliksi.

Kirjoittajat

Yleisesikuntaeverstilutnantti, sotatieteiden tohtori Petteri Lalu – Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen doktriiniosaston johtava tutkija.

Yleisesikuntakomentaja Juha Puistola – Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen doktriiniosaston strategisen analyysin tutkimusala-johtaja.

Lähteet

Brown, Timothy, F: *Twenty-First Century Warfare Will Be Hybrid*, U.S. Army War College, 2011

von Clausewitz, Carl: *Sodankäynnistä*. Smedjebacken: Art House, 1998.

²² Мураховский 2014.

²³ Sama.

²⁴ Sama.

²⁵ Sama, ks. myös FM-3.0, C1, chapter 3.

²⁶ Мураховский 2014.

FM-3.0,C 1, Operations, Headquarters, Department of the Army, Washington, 2011, <https://www.fas.org/irp/doddir/army/fm3-0.pdf>, 2.2.2015.

GAO: *Hybrid Warfare*, GAO-10-1036R, United States Government Accountability Office, 2010

Goble, Paul: 2014 Window on Eurasia: Putin's Actions in Ukraine Following Script by Russian General Staff a Year Ago Window on Eurasia - - New Series, <http://windowoneurasia2.blogspot.fi/2014/06/window-on-eurasia-putins-actions-in.html>, 30.1.2015.

Huovinen, Petri: *Hybrid warfare – just a twist of compound warfare? Views on warfare from the United States Armed Forces perspective*, Maanpuolustuskorkeakoulu, 2011.

Jalonen, Olli-Pekka: *Neuvostoliiton sotilaallisen doktriinin kehitys*, Suomen rauhantutkimusyhdistys ry, Tampere 1990.

Mattis, James N: *Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars – Proceedings Magazine*, 2005.

Nato: Hybrid war - hybrid response?, *Nato Review Magazine*, <http://www.nato.int/docu/review/2014/russia-ukraine-nato-crisis/Russia-Ukraine-crisis-war/EN/index.htm>, 31.1.2015.

Šešelgytė, Margarita: Can Hybrid War Become the Main Security Challenge for Eastern Europe?, *European Leadership Network 2014*, http://www.europeanleadershipnetwork.org/can-hybrid-war-become-the-main-security-challenge-for-eastern-europe_2025.html, 31.1.2015.

Sotilasdoktriini: *Военная доктрина Российской Федерации*, 2010, http://news.kremlin.ru/ref_notes/461, 31.1.2015.

Sotilasdoktriini: *Военная доктрина Российской Федерации*, 2014, <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>, 31.1.2015.

SVE: *Советская военная энциклопедия, в восьми томах*, Военное издательство министерства обороны СССР, Москва, 1976–1980.

Tikka, Juha-Pekka: Venäläiskenraali paljasti jo ennen Ukrainaa: nämä ovat uuden salaisen sodankäynnin säännöt, *Verkkouutiset*, http://www.verkkouutiset.fi/ulkomaat/gerasimov_taktiikka_strategia-22416, 30.1.2015.

Wikipedia-ru: Гибридная война, https://ru.wikipedia.org/wiki/Гибридная_война, 31.5.2015. – Artikkelin lisäyksi Wikipediaan 26.4.2014.

Герасимов, Валерий: Новые вызовы требуют переосмысления форм и способов ведения боевых действий, *Военно-промышленный курьер*, 5.3.2013 http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf, 30.1.2015.

Лутовинов, В.И.: *Военная политика Российской Федерации в условиях глобализации: учебное пособие*. Изд-во РАГС, Москва, 2009.

Мураховский, Виктор: Крымская операция – очевидный маркер качественно нового уровня развития Российской армии – Национальная оборона, <http://www.oborona.ru/includes/periodics/maintheme/2014/0623/113513418/detail.shtml>, 30.1.2015.

Пинчук, Александр: Чтобы побеждать в гибридной войне, *Красная звезда*, №3/2015, 23.1.2015.²⁷

Рогозин, Д.О. (ред.): *Война и мир в терминах и определениях*, издательский дом ПоРог, Москва 2004, <http://voina-i-mir.ru>, 30.1.2015.

²⁷ Venäjän asevoimien Krasnaja Zvezda -lehden artikkeli tammikuulta 2015 käsittelee Läntisen sotilaspiirin komentajiston kokousta, jonka aiheena oli joukkojen johtaminen hybridi- ja verkostokeskeisessä sodassa.

Läntisen sotilaspiirin esikunta määritteli hybridisodankäynnin ”sotilasstrategiaksi, jossa yhdistyvät tavallinen sodankäynti, partisaanisodankäynti (ven. малая война, pieni sota) ja kyberiskut, jotka on suunnattu valtion ja sen kansalaisten teknisiä rakenteita vastaan.”